

ปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของผู้มารับบริการ โรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม

วาสนา ศรีวรรณย์ นวค.สาธารณสุขชำนาญการ

สาธารณสุขจังหวัดนครพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม 48000

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของผู้มารับบริการโรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม

วัสดุและวิธีการ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบตัดขวาง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้คือผู้มารับบริการในคลินิกแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม จำนวน 354 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม ด้วยสถิติ Chi-square

ผลการศึกษา : กลุ่มตัวอย่างมีความรู้ ($\bar{X}=9.18$ SD=1.29) และทัศนคติในระดับสูง ($\bar{X}=3.45$ SD= 0.27) ส่วนระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนมได้แก่ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ ($\bar{X}=3.23$ SD= 0.27) ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ ($\bar{X}=3.40$ SD= 0.26) และด้านสถานที่ ($\bar{X}=3.08$ SD= 0.39) ชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับสูง ส่วนด้านกระบวนการให้บริการ ($\bar{X}=2.87$ SD= 0.46) และด้านราคา ($\bar{X}=2.91$ SD= 0.45) ชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับปานกลาง ด้านการประชาสัมพันธ์ ($\bar{X}=1.96$ SD= 0.43) ชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับปานต่ำ การศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคล กับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม พบว่าด้านระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคล ด้านอายุ มีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ ด้านสถานที่และด้านราคา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพสมรส มีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านกระบวนการให้บริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอาชีพ มีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์การได้รับการบริการแพทย์แผนไทย มีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านกระบวนการให้บริการและปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านกระบวนการให้บริการ ปัจจัยด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ และด้านราคาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$)

ข้อสรุป : การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม พบว่ามีปัจจัยหลายด้านที่มีผลทางบวกต่อการตัดสินใจและยังมีปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์ที่สถานบริการสาธารณสุขจะต้องพัฒนาเพื่อเป็นการเพิ่มสัดส่วนการใช้บริการแพทย์แผนไทยในอนาคต

คำสำคัญ : การตัดสินใจ บริการแพทย์แผนไทย คุณภาพบริการ การเข้าถึงบริการ

Factors related with decision making on Thai traditional medicine using among people in the hospital of Nakornphanom Province

Vasana Srivarom , Public Health Technical Officer Professional level

Nakhonphanom Provincial Public Health Office, Nakhonphanom province, 48000

Abstract

Objective : This research aimed to study factors related with decision making on Thai traditional medicine using among people in the hospital of Nakhonphanom province.

Materials and methods : This study was cross-sectional analytical study. 354 subjects were obtained in this study. The questionnaire interviews were used to collect data. Descriptive statistic and Chi-square were used for data analysis.

Results : The results found that the sample groups had high level of knowledge ($\bar{X} = 9.18$ SD=1.29) and attitude ($\bar{X} = 3.45$ SD=0.27) towards Thai traditional and alternative medicine. The level of decision-making on Thai traditional medicine using included the products and service qualities ($\bar{X} = 3.23$ SD=0.27), the service provider ($\bar{X} = 3.40$ SD=0.26) and place ($\bar{X} = 3.08$ SD=0.39) which induced to decision-making on Thai traditional medicine using were high whereas the service process ($\bar{X} = 2.87$ SD=0.46) and price ($\bar{X} = 2.91$ SD=0.45) were moderate and the information ($\bar{X} = 1.96$ SD=0.43) was low. The education level was related statistically significant with the decision-making on Thai traditional medicine using. The personal factors, age related statistically significant with the service provider, place and price ($p < 0.05$), the marriage status related statistically significant with service process ($p < 0.05$), the career related statistically significant with the service provider ($p < 0.05$), the experience related statistically significant with the service process and the service provider ($p < 0.05$), the education level related statistically significant with service process, the product and service quality, the service provider and price ($p < 0.05$).

Conclusion : The decision making on Thai traditional medicine using among people in the hospital of Nakhonphanom province found that several positive factors affect to the decision making. The information factor should be developing to raise decision making on the utilization of Thai traditional medicine.

Keywords : Decision-making, Thai traditional service, Service quality, Access to service

ความสำคัญ (Importance)

การแพทย์แผนไทยเป็นภูมิปัญญาด้านการดูแลรักษาสุขภาพของชนชาติไทยที่มีการใช้สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จนกระทั่งการแพทย์แผนปัจจุบันเข้ามามีบทบาทมากขึ้น จนความเชื่อถือและการเลือกใช้บริการแพทย์แผนไทยลดน้อยลง¹ อย่างไรก็ตามการจัดบริการแพทย์แผนปัจจุบันซึ่งเป็นการแพทย์กระแสหลัก ยังคงมีข้อจำกัดในการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนด้านการดูแลสุขภาพของประชาชนที่ครอบคลุมและทั่วถึง ประกอบกับมีการลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ และลดการนำเข้ายาจากต่างประเทศ อย่างไรก็ตามข้อมูลในทางปฏิบัติกลับพบว่า ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและการนำเข้ายาจากต่างประเทศนั้นมิได้ลดลงแต่กลับมีมูลค่าเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง² กล่าวคือ ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและรายจ่ายสุขภาพทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในช่วงปีพ.ศ.2550-2554 เพิ่มขึ้นจาก 303,853 ล้านบาท เป็น 434,237 ล้านบาท และหากพิจารณาข้อมูลสถิติที่ได้จากการสำรวจพฤติกรรม การดูแลสุขภาพตนเองด้วยการแพทย์แผนไทยและสมุนไพรของครัวเรือนทั่วประเทศ ในปีพ.ศ.2558 พบว่าเมื่อเจ็บป่วยประชาชนเลือกใช้สมุนไพร/ยาแผนไทยรักษาอาการร้อยละ 2.50 และเลือกไปพบแพทย์แผนไทยเพียงร้อยละ 1.37 เท่านั้น ในขณะที่เลือกซื้อยาแผนปัจจุบันมารักษาอาการเองสูงถึงร้อยละ 96.11 สถานการณ์การใช้บริการการแพทย์แผนไทยของประเทศไทยเขตสุขภาพที่ 8 และจังหวัดนครพนมปีงบประมาณ 2562 มีผู้ป่วยนอกทั้งหมดที่ได้รับการตรวจวินิจฉัย รักษาโรค และฟื้นฟูสภาพด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก ร้อยละ 21.50 26.32 และ 28.92 ของผู้ป่วยนอกทั้งหมด (เป้าหมายร้อยละ 18.5) ตามลำดับ^{3,4} โรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม ได้เปิดให้บริการแพทย์แผนไทยเพื่อเป็นทางเลือกให้กับประชาชนอย่างต่อเนื่อง มีการใช้การแพทย์แผนไทยเพื่อเป็นหนึ่งในทางเลือกในการส่งเสริม รักษาและฟื้นฟูสุขภาพ ตลอดจนการดำเนินงานบริการแพทย์แผนไทยที่ผ่านมาประสบผลสำเร็จค่อนข้างดีและได้รับคัดเลือกเป็น

พื้นที่ต้นแบบดีเด่นแห่งชาติด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก ชนะเลิศอันดับที่ 1 ระดับประเทศประจำปี 2562⁴ ถึงแม้ว่าการได้รับการตรวจ วินิจฉัย รักษาโรค และฟื้นฟูสภาพด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกของจังหวัดนครพนมจะผ่านเกณฑ์ แต่การพัฒนางานที่ต่อเนื่องที่จะทำให้การให้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี จำเป็นต้องคำนึงถึงความต้องการของประชาชน โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาปัจจัยที่จะทำให้ประชาชนมาใช้บริการต่อเนื่องและเพิ่มมากขึ้น การศึกษาเกี่ยวกับการตัดสินใจเลือกใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนผู้มาใช้บริการในโรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม จะทำให้ทราบข้อมูลปัจจัยที่สำคัญที่จะส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกใช้บริการของประชาชน ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริการการแพทย์แผนไทยของจังหวัดนครพนมให้ตรงกับความต้องการของประชาชน อันจะนำมาสู่การใช้บริการการแพทย์แผนไทยที่ต่อเนื่องและมากขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

วัสดุและวิธีการศึกษา (Materials & Methods)

รูปแบบการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาแบบตัดขวาง (Cross-sectional analytical study) เพื่อศึกษาปัจจัย

ที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของ
ผู้มารับบริการโรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร

ประชากรเป็นผู้มาใช้บริการในคลินิกแพทย์
แผนไทยโรงพยาบาลในเขตจังหวัดนครพนม

กลุ่มตัวอย่าง

คำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตรการประมาณค่า
สัดส่วนประชากร⁵

$$n = \frac{Z^2 \alpha PQ}{d^2}$$

เมื่อ n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

$Z_{\alpha/2}$ = ระดับความเชื่อมั่นที่กำหนดไว้ ณ ระดับความเชื่อมั่น 95% ค่า $Z = 1.96$

P = ค่าสัดส่วนของประชากรที่เข้ารับบริการแพทย์แผนไทยของจังหวัดนครพนมเท่ากับร้อยละ 28.92

$Q = 1-P$

D = ร้อยละความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่าง (0.05)

แทนค่าในสูตร

$$\frac{1.96 \times 1.96 \times 0.289 \times 0.72}{0.05 \times 0.05} = 319$$

ปรับขนาดตัวอย่างในการศึกษาร้อยละ 10 เพื่อป้องกันการสูญหาย (Missing data) ดังนี้

$$\begin{aligned} n_{adj} &= n/1-R \\ &= 319/(1-0.01) \\ &= 354 \end{aligned}$$

การสุ่มตัวอย่าง

ทำการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นภูมิ (Stratified
Random Sampling) แบบเป็นสัดส่วน โดยแบ่งกลุ่ม
ตัวอย่างออกเป็น 12 กลุ่มตามสัดส่วนของการให้บริการ
ในแต่ละโรงพยาบาลดังนี้

ตารางที่ 1 กลุ่มตัวอย่างจำแนกตามสถานบริการ

โรงพยาบาล	สัดส่วนการใช้บริการ (ร้อยละ)	กลุ่มตัวอย่าง (คน)
โรงพยาบาลนครพนม	16.06	57
โรงพยาบาลปลาปาก	13.12	46
โรงพยาบาลท่าอุเทน	6.62	23
โรงพยาบาลบ้านแพง	6.73	24
โรงพยาบาลนาทม	4.34	15
โรงพยาบาลเรณูนคร	7.38	26
โรงพยาบาลนาแก	2.415	8
โรงพยาบาลศรีสงคราม	21.52	77
โรงพยาบาลนาหว้า	6.47	23
โรงพยาบาลโพนสวรรค์	8.02	29
โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชธาตุพนม	5.74	20
โรงพยาบาลวังยาง	1.53	6
รวม	100	354

เกณฑ์การคัดเลือกอาสาสมัครวิจัยเข้าร่วม โครงการ (Inclusion criteria)

- 1) อายุ 18 ปีขึ้นไป
- 2) สามารถสื่อสารภาษาไทยได้
- 3) ยินยอมเข้าร่วมการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามและคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการแพทย์แผนไทย ประกอบด้วย 4 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ลักษณะคำถามปลายปิด จำนวน 10 ข้อ

ส่วนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับทัศนคติของผู้มารับบริการคลินิกแพทย์แผนไทย มี 10 ข้อ เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) 4 ระดับ คือ

เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ซึ่งข้อคำถามมีทั้งเชิงบวกและเชิงลบ

ส่วนที่ 4 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยลักษณะคำถามเป็นแบบปลายปิดจำนวน 6 ด้าน 30 ข้อ

ส่วนที่ 5 ผู้วิจัยได้ให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา และคำนวณค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถาม กับวัตถุประสงค์ (Item-Objective Congruence Index: IOC) พบว่าทุกข้อคำถามได้ค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหาสูงกว่า 0.60 หลังจากนั้นนำไปทดลอง ใช้ในกลุ่มที่ใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 คน แล้วคำนวณหาความเชื่อมั่นด้วย KR 20 ของแบบสอบถามส่วนที่ 2 ได้ค่า KR 20 เท่ากับ 0.72 และค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาช (Cronbach's Alpha Coefficient) ของแบบสอบถามส่วนที่ 3 และ 4 ได้เท่ากับ 0.95 และ 0.98 ตามลำดับ

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ใช้วิเคราะห์ ข้อมูล ลักษณะทั่วไปได้แก่ปัจจัยทางชีวสังคม ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

2. วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆกับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม วิเคราะห์ด้วยสถิติ Chi-square

การพิทักษ์สิทธิ์กลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลโดยผ่านการรับรองจริยธรรมในมนุษย์ จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม หมายเลขโครงการ HE630007

ผลการศึกษา (Results)

1. ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลของกลุ่มตัวอย่างพบว่า กลุ่มตัวอย่างเป็นเพศหญิง ร้อยละ เพศชาย ร้อยละ มีอายุระหว่าง 40-59 ปีมากที่สุด ร้อยละ 53.40 ระดับการศึกษาส่วนใหญ่ ร้อยละ 61.30 จบการศึกษาต่ำกว่าระดับปริญญาตรี อาชีพของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 31.90 การนับถือศาสนาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 99.40 รายได้ต่อเดือนพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 39.50 มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน ประสพการณ์การเข้ารับบริการการแพทย์แผนไทยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เข้ารับบริการการแพทย์แผนไทยที่โรงพยาบาล ร้อยละ 84.50

2. ระดับความรู้แพทย์แผนไทยของกลุ่มตัวอย่าง ตารางที่ 2 ระดับความรู้แพทย์แผนไทยของกลุ่มตัวอย่าง

ระดับความรู้	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำ	4	1.10
ปานกลาง	36	10.20
สูง	314	88.70
ค่าคะแนนเฉลี่ย 9.18		
ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.29		

ระดับความรู้แพทย์แผนไทยของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้ระดับสูง ร้อยละ 88.70 รองลงมา มีความรู้ในระดับปานกลาง ร้อยละ 10.20 และความรู้ระดับต่ำ ร้อยละ 1.10 (ตารางที่ 2)

3. ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มารับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ตารางที่ 3 ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มารับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ระดับทัศนคติ	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำ	0	0
ปานกลาง	99	28.00
สูง	255	72.00

ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มารับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีระดับทัศนคติที่สูง ร้อยละ 72.00 รองลงมา มีทัศนคติในระดับปานกลาง (ตารางที่ 3)

4. ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ตารางที่ 4 ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ปัจจัย	ระดับการตัดสินใจ	ค่าคะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน
ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ	สูง	3.23	0.27
ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ	สูง	3.40	0.26
ด้านสถานที่	สูง	3.08	0.39
ด้านกระบวนการให้บริการ	ปานกลาง	2.87	0.46
ด้านราคา	ปานกลาง	2.91	0.45
ด้านการประชาสัมพันธ์	ต่ำ	1.96	0.43

ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนมได้แก่ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ ($\bar{X} = 3.23$ SD= 0.27) ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ ($\bar{X} = 3.40$ SD= 0.26) และด้านสถานที่ ($\bar{X} = 3.08$ SD= 0.39) ชักงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับสูง ส่วนด้านกระบวนการให้บริการ ($\bar{X} = 2.87$ SD= 0.46) ด้านราคา ($\bar{X} = 2.91$ SD= 0.45) ชักงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับปานกลาง และด้านการประชาสัมพันธ์ ($\bar{X} = 1.96$ SD= 0.43) ชักงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยระดับต่ำ

5. ความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ปัจจัย	เพศ		อายุ		สถานภาพสมรส		อาชีพ	
	X ²	p-value	X ²	p-value	X ²	p-value	X ²	p-value
ด้านกระบวนการให้บริการ	1.91	0.384	14.33	0.021	15.20	0.004**	5.37	0.251
ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ	0.27	0.603	3.92	0.141	0.201	0.904	0.243	0.886
ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ	0.20	0.652	11.34	0.031**	2.06	0.356	13.02	0.022**
ด้านสถานที่	0.06	0.937	8.44	0.015**	3.04	0.218	2.40	0.301
ด้านราคา	0.97	0.322	5.91	0.04**	0.34	0.841	0.28	0.866
ด้านการประชาสัมพันธ์	0.07	0.781	1.74	0.418	0.64	0.726	4.25	0.119
ภาพรวม	2.70	0.258	3.83	0.429	5.21	0.266	5.18	0.269

ตารางที่ 5 ความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม (ต่อ)

ปัจจัย	รายได้		ประสบการณ์การ ได้รับการบริการแพทย์ แผนไทย		ระดับการศึกษา	
	X ²	p-value	X ²	p-value	X ²	p-value
ด้านกระบวนการให้บริการ	4.64	0.590	11.266	0.046**	12.28	0.031**
ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ	5.35	0.148	2.49	0.114	11.12	0.021**
ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ	4.28	0.232	16.02	0.022**	14.76	0.047**
ด้านสถานที่	6.60	0.086	2.50	0.113	0.80	0.371
ด้านราคา	0.15	0.983	1.72	0.189	11.86	0.035**
ด้านการประชาสัมพันธ์	5.70	0.127	0.30	0.580	0.30	0.580
ภาพรวม	9.68	0.138	1.36	0.506	12.56	0.010**

การศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม พบว่าด้านระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอายุมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ ด้านสถานที่และด้านราคา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านสถานภาพสมรสมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านบริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านอาชีพมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านประสบการณ์การได้รับการบริการแพทย์แผนไทยมีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านบริการและปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับปัจจัยด้านบริการ ปัจจัยด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ และด้านราคาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$)

อภิปราย (Discussion)

1.ระดับความรู้แพทย์แผนไทยของกลุ่มตัวอย่าง

จากผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้เกี่ยวกับแพทย์แผนไทยในระดับสูง อาจเนื่องมาจากการศึกษาครั้งนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างร้อยละ 93.80 เคยมีประสบการณ์การเข้ารับบริการการแพทย์แผนไทย ในโรงพยาบาลและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และได้คำแนะนำเรื่องการแพทย์แผนไทย รวมถึงการใช้สมุนไพรจากบุคลากรทางการแพทย์ และในปัจจุบันการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ง่ายโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ต การค้นหาข้อมูลทางวิชาการจากที่ต่างๆ ทำให้สามารถได้รับความรู้อย่างรวดเร็ว กลุ่มตัวอย่างมีความรู้แพทย์แผนไทยอยู่ในระดับสูง สอดคล้องกับการศึกษาของพิมพ์พร ทองเมือง⁶ ได้ทำการศึกษาความรู้และเจตคติต่อการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยของผู้เข้ารับบริการด้านแพทย์แผนไทยในจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความรู้เรื่องแพทย์แผนไทยอยู่ในระดับดีและการ ศึกษาของ ชลอรรัตน์ ศิริเชตรกรรม⁷ ได้ทำการศึกษาความรู้ ทศนคติ การรับรู้และพฤติกรรมในการรับบริการด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์

ทางเลือกจังหวัดอุทัยธานี พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 50 มีระดับความรู้เกี่ยวกับบริการด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกอยู่ในระดับดี การได้รับความรู้ที่ถูกต้องจะส่งผลให้เพิ่มสัดส่วนการใช้บริการการแพทย์แผนไทยของประชาชนมากขึ้น

2. ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มาใช้บริการคลินิกแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ระดับทัศนคติของกลุ่มตัวอย่างที่มาใช้บริการคลินิกแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนมอยู่ในระดับสูง สอดคล้องกับการศึกษาของ ชลอรัตน์ ศิริเชตรกรณ⁷ ได้ทำการศึกษาความรู้ ทัศนคติ การรับรู้ และพฤติกรรมในการรับบริการด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก จังหวัดอุทัยธานี พบว่าในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีทัศนคติอยู่ในระดับมาก คิดเป็นค่าเฉลี่ย 3.80 ปัจจุบันหน่วยงานด้านสาธารณสุข ได้มีการสนับสนุนส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ข้อมูลเรื่องการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกมากยิ่งขึ้น

3. ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

3.1 ด้านกระบวนการให้บริการ

ปัจจัยด้านการบริการชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยอยู่ในระดับปานกลาง กระบวนการให้บริการในแต่โรงพยาบาลมีลักษณะที่แตกต่างกัน บางโรงพยาบาลมีตู้กดบัตรคิวอัตโนมัติโดยไม่ต้องยื่นบัตรผ่านห้องบัตร บางโรงพยาบาลมีระบบจองคิวล่วงหน้า หรือการเปิดให้ในวันหยุดราชการ ส่งผลให้ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยอยู่ในระดับปานกลาง การให้ความเสมอภาคในการให้บริการ การให้บริการตามลำดับ ขั้นตอนการให้บริการที่ไม่ซับซ้อน ความสะดวกรวดเร็วในการให้บริการ จะส่งผลให้ระดับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยสูงขึ้น⁸

3.2 ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ

ปัจจัยด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการ ชักจูง

สู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยในระดับสูง ปัจจัยด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการเป็นปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยโดยเฉพาะด้านเจ้าหน้าที่ การให้บริการการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลจำเป็นจะต้องมีแพทย์แผนไทยที่ได้รับใบประกอบวิชาชีพสาขาการแพทย์แผนไทยประเภทเวชกรรมไทย หรือสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ ทำหน้าที่ในการตรวจวินิจฉัยและสั่งการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยที่ห้องตรวจที่คลินิกแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาล โดยบริการที่จัดได้แก่การตรวจวินิจฉัย จ่ายยา นวดแผนไทย อบสมุนไพร ประคบสมุนไพร ทบหม้อเกลือ พอกยา ฯลฯ มีการจัดทำแนวทางเวชปฏิบัติรองรับการจัดบริการทุกแห่งมี การปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างแพทย์แผนไทยกับแพทย์แผนปัจจุบันในการตรวจวินิจฉัยและสั่งการรักษา มีการบูรณาการรักษาร่วมกัน การจัดบริการที่ครอบคลุมทุกมิติทั้งการป้องกันสุขภาพ การส่งเสริมสุขภาพ การรักษาและการฟื้นฟูสุขภาพ มีการให้บริการทั้งผู้ป่วยนอก ผู้ป่วยใน และการทำงานเชิงรุก มีกิจกรรมบริการที่มีคุณภาพ ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ ทำให้ผู้ใช้บริการสามารถเลือกใช้บริการแพทย์แผนไทยได้อย่างครอบคลุม มีการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพและหลากหลาย มีรายการยาแผนไทย (ยาเดี่ยวจากสมุนไพร ยาตำรับและยาปรุงเฉพาะราย) สำหรับให้บริการไม่น้อยกว่า 30 รายการ การที่โรงพยาบาลจัดบริการการแพทย์แผนไทยควบคู่กับแพทย์แผนปัจจุบัน ทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจ อีกทั้งนโยบายสนับสนุนและส่งเสริมบริการแพทย์ไทยจากกระทรวงสาธารณสุข ส่งผลให้โรงพยาบาลสามารถจัดหาบุคลากรและผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ครบถ้วน เพียงพอ สอดคล้องกับการศึกษาของพรชัย ดีไพศาลสกุล และวิโรจน์ เกษภูาลักษณ์⁹ ได้ทำการศึกษาการสร้างคุณภาพบริการที่มีผลต่อการตอบรับของผู้รับบริการและผลการดำเนินงานของโรงพยาบาลเอกชน พบว่าผู้รับบริการส่วนใหญ่ตัดสินใจเข้ารับบริการในโรงพยาบาลจากปัจจัยด้านคุณภาพของหน่วยบริการและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ส่วน ถวัลย์ พวงบุบผา⁸

ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้บริการ แพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลวังผาง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน พบว่าปัจจัยด้าน คุณภาพผลิตภัณฑ์และบริการมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ใช้บริการแพทย์แผนไทยในระดับสูง

3.3 ด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการ

ปัจจัยด้านเจ้าหน้าที่หรือผู้ให้บริการชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยในระดับสูง บุคลากรเป็น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ใช้บริการเลือกใช้บริการ โรงพยาบาล ทุกแห่งมีการจัดหามูลค่าในการให้บริการให้มีความ เหมาะสมและเพียงพอต่อการจัดบริการ ทำให้ผู้ใช้บริการ มีความพึงพอใจสูงในทุกๆ ด้านของบุคลากรได้แก่ มีบุคลากรทางด้านการแพทย์แผนไทยให้บริการอย่าง พอเพียง ใส่ใจต่อปัญหาผู้มาใช้บริการ ให้บริการด้วยความ เต็มใจ มีความเอื้ออาทรต่อผู้มาใช้บริการ มีบุคลากรของ โรงพยาบาลคอยให้บริการตลอดเวลาที่ใช้บริการ แพทย์ แผนไทยมีความรู้ความเชี่ยวชาญในการตรวจและวินิจฉัย อาการของผู้มาใช้บริการ และบุคลากรแพทย์แผนไทยมี ความสามารถในการดูแลรักษาและให้คำปรึกษา สอดคล้อง กับการศึกษาอัจฉรา เชียงทอง และคณะ⁹ ที่ได้ศึกษา คุณภาพและการเข้าถึงบริการของโรงพยาบาลการแพทย์ แผนไทย พบว่าผู้ใช้บริการมีความพึงพอใจกับปัจจัยด้าน บุคลากรในระดับสูง

3.4 ด้านสถานที่

ปัจจัยด้านสถานที่ชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการ แพทย์แผนไทยในระดับสูง ในประเด็นที่มีระดับการตัดสินใจสูงคือ บริเวณสถานที่ที่ให้บริการสะอาด สะดวกสบาย เหมาะแก่การให้บริการนวดแผนไทย และสถานที่บริการ จัดเป็นสัดส่วน เป็นส่วนตัว ตามลำดับ เนื่องจากปัจจุบัน โรงพยาบาลทุกแห่งได้ดำเนินนโยบายตามมาตรฐาน GREEN AND CLEAN Hospital และมาตรฐานโรงพยาบาล คุณภาพมาใช้ในการบริหารจัดการโรงพยาบาล ทำให้สถานที่ บริการมีความสะอาด สวยงาม ปลอดภัยของทั้งผู้ให้

บริการและผู้รับบริการ ผู้ที่จะเข้าไปใช้บริการจึงต้องการให้ เน้นในเรื่องของความสะอาด ปลอดภัย เมื่อได้เข้ามาใช้ บริการและเกิดความมั่นใจในบริการที่ได้รับ นอกจากนี้ สถานที่จอดรถที่เพียงพอเป็นอีกปัจจัยที่มีผลต่อการมารับ บริการการแพทย์แผนไทย สอดคล้องกับการศึกษาของ อัจฉริยา อยู่ประเสริฐ¹⁰ ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลือก รับบริการนวดแผนไทยของผู้ป่วยโรคปวดกล้ามเนื้อและ โครงสร้างทั่วไปที่มารับบริการคลินิกแพทย์แผนไทยประยุกต์ ศูนย์บริการสาธารณสุขเทศบาลเมืองลำพูน พบว่าสถานที่ จอดรถเพียงพอ สะดวกปลอดภัยมีความสัมพันธ์กับการ เลือกใช้บริการนวดแผนไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

3.5 ด้านราคา

ปัจจัยด้านราคาชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการ แพทย์แผนไทยในระดับปานกลาง ทั้งนี้เนื่องจากบริการ แพทย์แผนไทยเป็นบริการที่สามารถเบิกค่ารักษาพยาบาล ได้ และผู้ใช้สิทธิจากหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ จะครอบคลุมการให้บริการแพทย์แผนไทย (การรักษาด้วย สมุนไพร / นวด / ประคบ) ทำให้กลุ่มตัวอย่างเข้ารับบริการ ได้ตลอด สอดคล้องกับการศึกษาของ ถวัลย์ พวงบุบผา⁸ ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจใช้บริการ แพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลวังผาง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน พบว่าปัจจัยด้านค่า ใช้จ่ายในการรักษาโดยภาพรวมมีระดับการตัดสินใจ อยู่ในระดับปานกลาง

3.6 ด้านการประชาสัมพันธ์

ปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์ชักจูงสู่การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยในระดับต่ำ โดยประเด็นที่มีผล ต่อการตัดสินใจได้แก่การได้รับคำแนะนำจากผู้ป่วยและ ญาติที่เคยมารับบริการรองลงมาคือ คำแนะนำจากเจ้า หน้าที่สาธารณสุข ตามลำดับ อาจจะเป็นเนื่องจากโรง พยาบาลเป็นหน่วยงานของรัฐ การโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ มี ข้อจำกัดเรื่องงบประมาณและการเบิกจ่าย เนื่องจากต้อง ใช้งบประมาณค่อนข้างสูง ดังนั้นการได้รับข้อมูลจาก

ประสบการณ์การได้รับบริการจากผู้ป่วย ญาติ อาสาสมัคร
สาธารณสุข และเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ
ตำบลจึงเป็นช่องทางที่สำคัญที่จะให้ประชาชนได้รับข้อมูล
การให้บริการแพทย์แผนไทยของโรงพยาบาล ดังนั้นเพื่อ
เป็นการเพิ่มสัดส่วนการใช้บริการการแพทย์แผนไทยของ
ประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม การประชาสัมพันธ์เรื่อง
การแพทย์แผนไทยจึงเป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการเพิ่มเติม
โดยเฉพาะรูปแบบการประชาสัมพันธ์ที่สามารถเข้าถึงกลุ่ม
เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. ความสัมพันธ์ของปัจจัยส่วนบุคคลกับปัจจัยที่ สัมพันธ์ต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของ ประชาชนในเขตจังหวัดนครพนม

ปัจจัยส่วนบุคคลด้านระดับการศึกษามีความสัมพันธ์
กับการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทย สอดคล้องกับการ
ศึกษาของ ศุรดา มั่นพันธ์¹¹ ได้ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อ
การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของผู้มารับบริการ
โรงพยาบาลบางปลาหมี่ พบว่าผู้รับบริการที่มีระดับ
การศึกษาต่างกันมีระดับการตัดสินใจที่ต่างกัน ดังนั้นผู้ที่
มีอายุน้อยจึงมีโอกาสได้ศึกษาสูงกว่าคนสมัยก่อน ทำให้
มีความรู้ในระดับสูงมีโอกาสได้ใช้บริการแหล่งข้อมูล
ความรู้ได้อย่างทั่วถึง มีโอกาสในการเข้าถึงแหล่งข้อมูล
หาข้อมูลความรู้ ทำให้ได้รับความรู้จากการสืบค้นและการ
เรียนได้มากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาน้อยกว่า¹²

ข้อสรุป (Conclusion)

การตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชน
ในเขตจังหวัดนครพนมพบว่ามีปัจจัยหลายด้านที่มีผล
ทางบวกต่อการตัดสินใจ และยังมีหลายปัจจัยโดยเฉพาะ
ด้านการประชาสัมพันธ์ที่สถานบริการสาธารณสุขจะต้อง
พัฒนาเพื่อให้เกิดความพึงพอใจต่อผู้รับบริการเพื่อเป็นการ
เพิ่มสัดส่วนการใช้บริการแพทย์แผนไทยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง (References)

1. เพ็ญภา ทวีทรัพย์เจริญ. การแพทย์แผนไทย
การแพทย์องค์รวม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การ
สงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2539.
2. รัชนี จันเกษ มนนิภา สังข์ศักดิ์ดา และปรียา มิตรตรานนท์.
สถานการณ์การใช้บริการการแพทย์แผนไทย ปี 2552
2554 2556. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข 2559;
10(2): 103-116.
3. กองวิชาการและแผนงาน กรมการแพทย์แผนไทย
และการแพทย์ทางเลือก. การตรวจราชการกระทรวง
สาธารณสุข ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562.
กระทรวงสาธารณสุข. 2562.
4. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม. ผลการ
ดำเนินงานแพทย์แผนไทย ปีงบประมาณ 2562.
สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครพนม. 2562.
5. Chirawatkul, A., Laopaiboon, M., Jeeraporn,
K., et al. Biostatistics for health science
research. Khon Kaen: Department of
Biostatistics and Demography, Faculty
of Public Health, Khon Kaen University. 2004.
6. พิมพ์พร ทองเมือง. ความรู้ และ เจตคติ ต่อการรักษา
ด้วยการแพทย์แผนไทยของผู้เข้ารับบริการด้านแพทย์
แผนไทย ในจังหวัดสมุทรสงคราม. วารสารวิจัยและ
พัฒนา 2553; 2:40-46.
7. ชลอรัตน์ ศิริเชตรกรรม. ความรู้ ทักษะ การรับรู้ และ
พฤติกรรมในการรับบริการด้านการแพทย์แผนไทย
และการแพทย์ทางเลือก จังหวัดอุทัยธานี. วารสาร
สถาบันบำราศนราดูร 2562; 13(2): 111-122.
8. ถวัลย์ พวงบุบผา. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
ใช้บริการแพทย์แผนไทยของประชาชนในเขตเทศบาล
ตำบลวังผาง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสาธารณสุข
ศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
2558

9. อัจฉรา เชียงทอง อรุณช ภาชีน ฉวีวรรณ บุญสุยาและฉัตรชัย สวัสดิไชย. คุณภาพและการเข้าถึงบริการของโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทย. วารสารศูนย์การศึกษาแพทยศาสตร์คลินิก โรงพยาบาลพระปกเกล้า 2560; 34(3): 206-221.
10. อัจฉรียา อยู่ประเสริฐ. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเลือกรับบริการนวดแผนไทยของผู้ป่วยโรคปวดกล้ามเนื้อและโครงร่างทั่วไปที่มาใช้บริการคลินิกแพทย์แผนไทยประยุกต์ศูนย์บริการสาธารณสุขเทศบาลเมืองลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. 2551.
11. ศรดา มั่นพันธ์. ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้บริการแพทย์แผนไทยของผู้มารับบริการโรงพยาบาลบางปลาม้า. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา. 2551.
12. Ketpama, K. Bangkok residents' knowledge, attitudes and behavior on food consumption for good health. Master's Thesis, Human and Social Development, Chulalongkorn University. 2005.
13. Sherer, P. Situations, behavior of using alternative medicine of Thai people. Research, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University. 2008.